

Кочерга О.В.,
старший викладач кафедри психології
КМІУВ ім.Б.Грінченка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МИСЛЕННЯ, ПОЧУТТІВ, УЯВИ У ЛЮДИНИ

Мета роботи — описати провідні методи і методологію дослідження мислення, почуттів та уяви, їх взаємозв'язок, становлення та вплив на рівень успішності в навчальній діяльності.

Аналіз стану розробки питання взаємозв'язку мислення, почуттів та уяви з погляду їх гармонійної взаємодії дає підстави вважати найбільш повною моделлю їх взаємодії синтез складових в цілісності "механізму таланту" розробленого В.В.Клименком [2, 35], що став основою цієї роботи.

Для пошуку індивідуальних особливостей взаємозв'язку мислення, почуттів та уяви людини у навчальній діяльності був досліджений її початковий етап, а саме: її діяльність в початковій школі.

Експериментальне дослідження проводилось серед третьокласників міста Києва та Київської області. Було виділено десять третіх експериментальних класів — 269 осіб та одинадцять контрольних класів — 235 осіб.

У процедурі вимірювання завжди є: 1) одиниці вимірювання; 2) еталони для вимірювання — взірець, мірило, до якого прирівнюється предмет, що вимірюється; 3) величини, які підлягають вимірюванню.

Складність проходження процесів мислення, почуттів та уяви у людини вимагала знаходження таких методів дослідження, які можна представити в якісних числових показниках, звівши до мінімуму словесні характеристики. Тому основними стали метричні методи, розроблені В.В.Клименком [3].

Для встановлення ступеня взаємозв'язків, крім означених методик, використовувалась методика КТТМ (короткий тест творчого мислення) Поля Торренса [4]. Була розроблена методика (завдання) "Навчальний матеріал", його трансформація є критерієм взаємозв'язків мислення, почуттів та уяви.

Технічні вимірювання здіснюються метричними системами мір, в основу яких покладено десяткову систему одиниць: фізичні величини (метр), десятковий рахунок, міра тривалості (час). Причому лінійка, метр, хронометр — еталони і в кінцевому рахунку зроблені у строгій відповідності з державними зразковими

мірами. У результаті вимірювання визначається кількісна характеристика фізичних властивостей мислення, почуттів та уяви.

Отже, щоб вимірювати стан мислення, почуттів, уяви, треба мати еталони, якими користувались, застосовуючи вимірювальні прилади, створені на основі десяткової системи одиниць.

Дослідницькі випробування здійснювались за допомогою тестів-вправ, що розвивають здібності почуттів, мислення, уяви, психомоторики та енергопотенціалу.

В експериментальних класах навчальний процес відбувався без порушень звичних умов та заміни навчального матеріалу. Була здійснена тільки корекція навчальної роботи:

- 1) щотижневе виконання тестів-вправ;
- 2) у навчальному матеріалі акцент зроблено на мисленні, почутті та уяві;
- 3) обов'язкове використання для цього всіх навчальних предметів, з якими зустрічається людина в початковій школі.

Всього було визначено 20 параметрів, які бралися до уваги, і розрахунків під час експерименту та доведення гіпотез дослідження.

Результати вимірювання психічних явищ дали змогу спостерігати динаміку змін у становленні мислення, почуттів та уяви у їх взаємозв'язку в початковій навчальній діяльності людини.

Результати тестування були згруповани у відповідні таблиці, які наводимо нижче, супроводжуючи відповідним аналізом.

Завдання тестів-вправ: "Написання нуликів" [5] — як оперативно діють у системі самодостатності мислення-почуття-уява;

		ліва рука	права рука
Експериментальні	269	75	110
Групи (осіб)			
Контрольні	235	51	53
Групи (осіб)			

Наочно дію мислення, почуттів, уяви у взаємозв'язку можна зміряти за почерком, манерою писати літери, характером письма — способом виконання психомоторної дії, письмом з максимальною швидкістю.

Почерк — безпосередній зовнішній вияв стану психіки (дії мислення, почуттів, уяви у взаємозв'язку) людини. Бо почерк — найбільш тренована навичка, а у деяких людей — найдосконаліша. Ця навичка тісно пов'язана з роботою лівої і правої півкуль мозку.

Функціональна асиметрія мозку виявлена дуже давно і доведена великою кількістю клінічних та експериментальних досліджень [1] людей. Фактичний матеріал і теоретичне його

осмислення свідчить, що півкулі мозку людини забезпечують різні форми його взаємовідносин з навколошнім середовищем, з процесами навчання і характером діяльності.

Експеримент дав змогу визначити рівень розвитку дійового мислення і переконатись, що почуття його коригують, а уява дає простір дії, формуючи її план. Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви активно діє при чергуванні навантаження на протилежні органи (півкулі, руки, ноги, образно-почуттєвий і логічний матеріал тощо) у процесі навчальної діяльності — дійовий чинник боротьби з утомою і сприятлива умова прогресивного розвитку психічних процесів людини.

Таблиця 1

Результати взаємозв'язку між почуттями, мисленням та уявою (за тестом "Сім метрів"[5])

	межі	Золотий переріз	
Експериментальні групи	269 + - 10 см	110 чол.	- 41, 3%
Контрольні групи	235 + - 41 см	17 чол.	- 7, 4%

Результат ходи — її точність — це безпосереднє відображення характеру дій психічних процесів, їх ступеня взаємодії та взаємозв'язків. Це найбільш тренований психомоторний процес, найдосконаліша навичка. Бо тренується з того самого першого дня, коли людина зробила самостійно перший крок.

Гармонія її існування вказує на сумірність: 1) сприйняття інформації і енергії від системи рухів, яке синтезує у собі їх образ; 2) порівняння і оцінки із здобутками пам'яті; 3) прийняття рішення.

Наші дослідження вказують, що зіставлення і оцінка образу виконаної дії з образом — еталоном — створює сигнал неузгодженості. Якщо він усвідомлюється, то вмикається образне мислення. Людина, після виконання помилкової дії, оперує вже не рухами, як у мікрорегуляції, а образами, вносить у них інформаційні корекції, лагодить майбутній ритм, дбає про точність — і створює новий, третій — коректований інформацією образ. Ось звідки виникає впевненість, почуття успіху. Перед тим, як виконати дію, кожна людина репетирує її у розумовому плані уявою і почуттями: готове піддатливість образу і рухів до злагодженої роботи. Тобто дія будеться образно, а помилка в образі стає помилкою в дії.

Отже, тест-вправа "семиметрове" випробування допоміг учням розширити діапазон їх пам'яті та викликав на допомогу

думку, образ, оцінку дій, які активно використовуються учнями для розв'язання навчальних задач.

Таблиця 2

Зміни рівня енергозабезпечення дій уяви, почуттів, мислення (за тестом — "Енергопотенціал"[5])

		час тонічної активності	Відсутність активності
Експериментальні Групи (особи)	269	2 хв. +- 37 с	0 %
Контрольні групи (особи)	235	1 хв. +- 1 с	21 чол. = 9,01%

Задача дослідження — виявити рівень енергопотенціалу людини і визначити працездатність — чинник впливу дій, уяви, почуттів, мислення.

Вимірювальний прилад — "мисляче тіло людини". Діючи — воно вимірює, вимірюючи — діє. І в цьому немає нічого дивного: так само, як у житті і діяльності, ми все вимірюємо і оцінюємо. В цьому випадку ми оцінюємо результат післядії-випробування, яка виявляє здатність до перетворення енергії та інформації у взаємодіях з довкіллям, оцінюємо психічний стан людини.

Розуміння психічних станів людини, як своєрідних синдромів, дає змогу визначати загальний функціональний рівень органів і систем тіла. На його фоні розгортається активність людини. Виходячи з цього, можна розробити прогноз щодо успішності досягнення мети і ціни її реалізації.

Отже, оптимальний психічний стан людини в навчальній діяльності обумовлюють:

1) обшир знань — досвід, рівень розвитку мислення, почуттів та уяви, підсилиних чи заблокованих рівнем енергопотенціалу, його цензом, капіталом;

2) фон (позитивний чи негативний), на якому розгортаються процеси життедіяльності, що і позначається на продуктивності її діяльності;

3) тембр життя, що забарвлює емоціями та почуттями — джерелами енергії — мотивацію і виконує роль умови, яка спонукає людину до механічної роботи або до творчих дій.

З цього випливає, що оптимальний психічний стан істотно впливає на якість роботи і взаємодію мислення, почуттів та уяви. Чим вищий енергопотенціал, тим якісніший їх процес роботи і вищі результати у навчальній діяльності.

Результати виконання завдань "Навчальний матеріал" на уроках української мови — дія почуттів, їх взаємодія з мисленням та уявою:

Таблиця 3

Результати завдань дій почуттів, їх взаємодія з мисленням та уявою у викладанні української мови

		Експериментальні групи (n - 269)	Контрольні групи (n - 235)
Зміст диктанту	Час	8,5%	0,8%
	Простір	9,6%	5,2%
	Людина	17,8%	11,1%
	Колір	10,6%	5,2%
	Дія	14,1%	6,3%
Сюжет диктанту	В цілому	76,0%	29,0%
	Частково	21,0%	51,0%
	Реверсивний	3,0%	20,0%

Таблиця 4

Результати дій уяви, її взаємодії з почуттями та мисленням у викладанні математики

		Експериментальні групи (n- 269)	Контрольні групи(н- 235)
Аналогічні задачі	правильні	15,0%	42,0%
	з помилками	6,0%	9,0%
Нові задачі	правильні	71,0%	38,0%
	з помилками	8,0%	11,0%
	прості задачі	28,0%	69,0%
	складні задачі	72,0%	31,0%

Таблиця 5

Результати завдань на взаємозв'язок дій
мислення з уявою та почуттями у навчанні читання

Таблиця 6

Результати короткого тесту творчого
мислення / П.Торренса/
і золотого перерізу

Властивості мислення:	Експериментальні групи (n=269)	Контрольні групи(n=235)
1. Продуктивність	10 бал.	10 бал
2. Гнучкість	9 бал	9 бал
3. Оригінальність	16 бал	9 бал
4. Розробленість	61 бал	33 бал
5. Золотий переріз	0.15 бал	0.24 бал

Як видно з останньої таблиці, аналіз результатів тесту КТМ (Короткого тесту творчого мислення) П.Торренса [4] був доповнений випробовуванням на вияв рівня розв'язання почуття золотого перерізу. Доведено, що більшість осіб з експериментальної групи не тільки правильно розв'язували завдання, але й мали меншу кількість захворювань (на 11%) респіраторного характеру, ніж у контрольній групі, що свідчить про наявність залежності енергетичного стану людини від рівня її енергопотенціалу.

Послідовність етапів експерименту визначалася логікою наукового дослідження.

Піддослідні	Експериментальні		Контрольні	
	Групи	269	Групи	235
Час		9,8%		1,0%
Зміст	Простір	10,5%		5,3%
Тексту	Людина	14,2%		8,4%
	Колір	11,7%		6,4%
Сюжет	Дія	15,8%		9,6%
	В цілому	71,0%		32,0%
	Частково	25,0%		43,0%
Тексту	Реверсивний	4,0%		25,0%

Першим етапом було визначення стану дій мислення, почуттів, уяви, їх взаємозв'язку, а саме: психодіагностика їх у практиці навчальної діяльності людини, порівняння результатів в контрольній та експериментальній групах.

Другим етапом було впровадження в навчальну діяльність експериментальної групи тестів-вправ: "Написання нуликів", "Сім метрів", "Енергопотенціал". Вони виконувались один раз щотижня та результати останніх фіксувались. Навчальний матеріал розглядався під час вивчення через взаємозв'язок мислення, почуттів, уяви. Кожен навчальний предмет в процесі його опанування має у розвивальній меті провідну діяльність мислення (М), почуттів (П), уяви (У), внаслідок чого утворювались відповідні комбінації або формули дій здібностей, що вивчаються у навчальному процесі: МЛУ, ПМУ, УМП, ПУМ, УПМ та інші комбінації.

Третім етапом дослідження було виявлення станів взаємозв'язку мислення, почуттів та уяви у станах їх дій:

- А) у стані гармонійної цілісності;
- Б) стійкому стані;
- В) у стані, коли гармонія взаємозв'язку руйнується або вже зруйнована.

Четвертим етапом дослідження був порівняльний аналіз взаємозв'язку мислення, почуттів, уяви в експериментальній та контрольній групах.

Одержані результати експерименту свідчать про певні кількісні зміни, які трансформуються у більш якісні результати під час виконання учнями завдань "Навчальний матеріал" (з української мови, математики та читання).

Навчальна діяльність учнів проходила в звичайних умовах і за діючими підручниками, що не викликало певних незручностей.

Вчитель та учні набули простих у використанні навичок у перевірці дій свого психічного стану: тести-вправи, які не тільки його констатують, а ще і покращують, розвивають.

Модель та елементи дій в експерименті стають власністю знань і дій учня, який може самостійно контролювати свій психічний стан незалежно від учителя, тобто визначає ступінь його свободи, незалежності, формуючи в ньому елементи творчості.

Список використаних джерел

1. Деглин В.Л. Лекций о функциональной асимметрии нозга человека . —Амстердам — Київ : Асоціація Психіатров України , 1996. — 151с.

2. Клименко В.В. Людина — феномен природи і ноосфери .—К., НВП Альфа, 1993,—283с.
3. Клименко В.В. Механізми психомоторики людини .—К.,1997.—192с.
4. Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма : Пособие для школьных психологов.— М.:ИНТОР,1995.— 48с.
5. Гуменюк Н.П.,Клименко В.В. Психология физического воспитания и спорта. — К.:Вища школа,1984. — 311с.

В экспериментальном исследовании связи мышления, чувств и воображения у учеников начальных классов получены данные об этих явлениях, которые позволили создать модель и систему элементов познавательных действий, которые способствуют: а) усвоению знаний, б) развитию психических свойств и умственных действий — элементов творчества, а также в) умению ученика самостоятельно контролировать свои психические состояния независимо от учителя и определяют степень свободы его учебных действий.

The experimental research of connection of thinking, feeling and imagination was hold among the pupils of primary shool. The received data about these phenomena made possible to create the model and system of the elements of cognitive actions which promote mastering of knowledge, development of psychic abilities and intellectual actions the creative elements, and pupil's ability to self - control his psychic state independently of a teacher that defines the degree of his freedom.

Коханенко Л.,
Аспірантка
КМІУВ ім. Б.Грінченка

ПОГЛЯДИ І.О.СІКОРСЬКОГО НА САМОГУБСТВО ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СУЇЦІДОЛОГІЇ

Людське існування завжди обмежене певним історичним часом і простором, і для більш повного усвідомлення та оцінки цього існування необхідне розуміння своєї історії. Свідоме